

Горбунов М.М.

*здобувач кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Уперше поняття «кримінальна політика» було використано ще у 1804 році у роботах відомого німецького криміналіста Ансельма Фейєрбаха [1, 3]. З того часу це поняття отримало в науці кримінального права велику кількість різноманітних визначень. Одним із найбільш сучасних на сьогодні є визначення, представлене В.І. Борисовим та П.Л. Фрісом, згідно з яким кримінально-правова політика – це «політика держави у сфері боротьби зі злочинністю, що розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, виробляє засоби їх досягнення і виражається в нормах законодавства про кримінальну відповідальність, практиці їх застосування, рішеннях офіційного тлумачення Конституційним Судом України кримінально-правових норм, постановах Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з питань застосування спеціалізованими судами законодавства про кримінальну відповідальність, судових рішеннях Верховного Суду України з приводу неоднакового застосування норм матеріального права (складові кримінально-правової політики)» [2, 19]. Існує низка й інших визначень, але необхідно відзначити, що абсолютна більшість авторів сходяться у тому, що така політика повинна ґрунтуватися на застосуванні не лише покарання, а й інших заходів економічного, соціального та кримінально-правового характеру. У зв'язку з цим, не можна не погодитися з Н.О. Гуторовою, на думку якої кримінальне покарання в сучасному праві не виступає й не може

виступати єдиним заходом, який застосовується на підставі кримінально-правових норм [3, 18].

У сучасних умовах, з урахуванням динамічного розвитку суспільних відносин у всіх сферах суспільного життя, кримінально-правова політика, як також категорія динамічна, повинна провадитися з урахуванням якісних змін, що відбуваються у житті суспільства та держави, а також з урахуванням світових тенденцій боротьби зі злочинністю.

Важливим кроком на шляху до формування нового напряму провадження кримінально-правової політики нашої держави вважаємо прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18.04.2013 року №222-VII (далі – Закон №222-VII), що набрав чинності 15 грудня 2013 року. Цим законом було, по-перше, змінено назву Розділу XIV з «Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування» на «Інші заходи кримінально-правового характеру» і, таким чином, офіційно закріплено виникнення нового інституту вітчизняного кримінального права та «двоколіїної» системи правових наслідків суспільно небезпечного діяння, яка полягає у поєднанні покарань та інших заходів кримінально-правового характеру, по-друге, перелік таких заходів одразу ж було розширено за рахунок нових норм щодо спеціальної конфіскації.

Загалом, у поглядах вчених немає єдності при вирішенні питання щодо необхідності існування «двоколіїної» системи правових наслідків суспільно небезпечного діяння. Одні автори вважають дуалістичну систему недосконалою, такою, що створює перешкоди в однозначному і контрольованому визначенні домірності санкцій, що застосування заходів безпеки не засновано на принципі винності тощо [4, 378; 5, 26]. Натомість її прихильники вважають, що перевага такої системи полягає в тому, що завдяки їй уявляється можливим призначення необхідних заходів безпеки (спеціальної конфіскації, обмеження певних прав, заборони зна-

ходитися в певній місцевості тощо) або інших заходів до криміногенних ситуацій чи осіб, які перебувають у стані, небезпечному для суспільства, та до яких в силу певних причин (неосудність, звільнення від покарання) не застосовуються заходи кримінального покарання. Крім того, це дозволяє створити більш гуманну систему заходів кримінально-правового впливу на злочинність за рахунок застосування заходів безпеки, відновлення, примирення, замість покарання або поряд із м'яким покаранням [6, 600; 7, 13].

Не проводячи в рамках цього дослідження аналізу і порівняння переваг та недоліків цієї системи, тим не менш необхідно відзначити той факт, що заходи безпеки були визнані і прийняті законодавчими системами ряду країн ще наприкінці XIX ст. Кримінальне законодавство більшості країн континентальної Європи є „багатоколіїним”, тобто система кримінально-правових заходів сучасних зарубіжних країн представлена взаємно пов'язаною сукупністю заходів покарання, безпеки, компенсаційних (реститутивних, відновлення), заохочувальних заходів, заходів примирення (медіації), які в комплексі спрямовані на досягнення єдиної мети – протидії злочинності, захисту суспільства та відновлення порушеного злочинним посяганням стану особи, держави, суспільства [7, 9].

Також варто зазначити, що в останні роки спостерігається тенденція до законодавчого закріплення «двоколіїних» систем на пострадянському просторі. Україна стала третьою країною СНД, після Російської Федерації та Молдови, яка пішла цим шляхом, а певні кроки у цьому напрямку спостерігаються і у більшості інших країн-членів [8, 83].

Що ж стосується нововведених до КК України положень щодо спеціальної конфіскації, то слід зазначити, що у кримінальних законодавствах країн Європи, вона, на відміну від закріпленого у вітчизняному законодавстві єдиного поняття (інституту), частіше за все поділяється на два відносно самостійних види заходів: конфіскацію майна (матеріальної вигоди, отриманої в результаті вчинення злочину) та конфіскацію (вилучення) засобів

та знарядь злочину, але при цьому, обидва види у більшості країн (Австрія, ФРН, Ісландія, Іспанія, Литва, Марокко, Молдова, Парагвай, Румунія, Хорватія та ін.) розглядаються не як покарання, а як інші заходи кримінального впливу. Зважаючи на те, що вона не вважається покаранням, для її призначення не потрібно особливої згадки про це у санкціях відповідних статей Особливої частини КК, а також вона може застосовуватися до третіх осіб, що не брали безпосередньої участі у вчиненні злочину, якщо ці особи якимось чином отримали доходи від злочинної діяльності (наприклад, у якості правонаступників). Однією з головних особливостей спеціальної конфіскації як заходу безпеки є можливість її призначення винному і у тому випадку, коли йому не призначається кримінальне покарання (наприклад, з причин неосудності особи або малозначності діяння) [9, 320].

Однак, наприклад, у Франції спеціальна конфіскація віднесена законодавцем до додаткових покарань. Так, у статті 131-10 Кримінального кодексу Франції (далі – КК Франції) спеціальна конфіскація передбачена у якості додаткового покарання, що може бути призначене разом з основним, особі, визнаній винною у вчиненні злочину, проступку або порушення. При цьому статтею 131-14 КК Франції передбачено можливість застосування спеціальної конфіскації і у якості основного покарання за вчинення будь-якого порушення 5 класу (порушення за яке передбачено покарання у вигляді штрафу в розмірі понад 10 000 франків) [10].

Цікаво вирішено питання спеціальної конфіскації у Кримінальному кодексі Австрії (далі – КК Австрії). По-перше, замість єдиного поняття спеціальної конфіскації у Третньому розділі КК Австрії передбачено два її види: 1) «вилучення вигоди» (§20), під якою розуміється зобов'язання виплати грошової суми, еквівалентної розміру отриманої від вчинення злочину майнової вигоди, і, як її різновид, – конфіскація майна (§20b), а саме майнових цінностей, що знаходяться у розпорядженні злочинної організації або терористичного об'єднання; 2) «вилучення» (§26), що виражається у вилученні використаних у злочині або отриманих в результаті злочину предметів, що можуть бути використані у май-

бутньому при вчиненні злочинів. При цьому ці види спеціальної конфіскації розміщені в одному розділі поряд з покараннями, і лише завдяки логічному тлумаченню його норм можна зробити висновок про те, що вони відносяться до інших заходів кримінально-правового характеру [11].

Отже, з усього вищенаведеного вбачається, що в Україні розпочався процес активної перебудови системи правових наслідків суспільно небезпечного діяння, який скоріше за все, особливо враховуючи відповідний досвід європейських держав, є незворотнім. Настав час коли ми маємо визнати той факт, що фундаментальні кримінально-правові категорії «злочин» і «покарання» стали занадто «тісними» [3, 18]. На наше глибоке переконання, у найближчі роки пріоритетними напрямками провадження кримінально-правової політики в Україні стануть, по-перше, вдосконалення вже існуючих законодавчих положень щодо «інших заходів кримінально-правового характеру», по-друге, розробка та впровадження нових видів таких заходів, з урахуванням досвіду різних країн світу (наприклад, заборона перебувати у певній місцевості, обов'язок пройти лікування, превентивний нагляд, вислання тощо) та, по-третє, орієнтування правозастосовних органів на більш активне застосування таких «нових» видів «інших заходів кримінально-правового характеру». Це сприятиме, з одного боку, подальшій гуманізації кримінального законодавства, заснованій на максимальній індивідуалізації відповідальності особи, а з іншого боку, надасть більше можливостей для захисту суспільства від осіб, які вчиняють суспільно небезпечні діяння, але з різних причин не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності (неосудні, малолітні тощо).

На підставі викладеного, можна зробити висновок про те, що наразі, як ніколи набирають актуальності питання наукової розробки та осмислення проблем, пов'язаних як з існуванням загалом «двоколійної» системи правових наслідків суспільно-небезпечного діяння, так і з приводу особливостей застосування деяких інших заходів кримінально-правового характеру (наприклад, спеціальної конфіскації).

1. Уголовная политика / Н.А. Лопашенко. - М.: Волтерс Клувер, 2009. – 608 с.
2. Борисов В.І., Фріс П.Л. Поняття кримінально-правової політики [Електронний ресурс] / Вісник Асоціації кримінального права України, 2013, № 1(1) - Режим доступу: http://наука.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/2.pdf
3. Гуторова Н.О. Заходи кримінально – правового характеру: поняття та види // Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 7 лютого 2014 року / відп. Ред. д-р юрид. наук, проф., академік С.В. Ківалов.; ред. кол.: проф. В.Д. Берназ, проф. Є.Л. Стрельцов, доц. Н.А. Орловська – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – 216 с.
4. Курс уголовного права. Общая часть. Т.2: Учение о наказании. Учебник для вузов. Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. – М: ИКД Зерцало-М, 2002. – 464 с.
5. Хрунхаюзен М. Некоторые основы и главные принципы Нидерландского Уголовного Кодекса / Уголовный кодекс Голландии / Науч. Ред. Б.В. Волженкин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С.6-37
6. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
7. Горбачова І.М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз): Автореф. дис. ... к.ю.н. 12.00.08. – О., 2008. – 21 с.
8. Горбунов М.М. Місце спеціальної конфіскації у законодавстві країн СНД // Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 7 лютого 2014 року / відп. Ред. д-р юрид. наук, проф., академік С.В. Ківалов.; ред. кол.: проф. В.Д. Берназ, проф. Є.Л. Стрельцов, доц. Н.А. Орловська – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – 216 с.
9. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть. Монография. Под общ. и науч. ред. д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ С.П. Щербы – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2009. – 448 с.
10. Кримінальний кодекс Франції [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.legifrance.gouv.fr>

11. Кримінальний кодекс Австрії [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.ris.bka.gv.at>